

Kvintilijan za vse čase

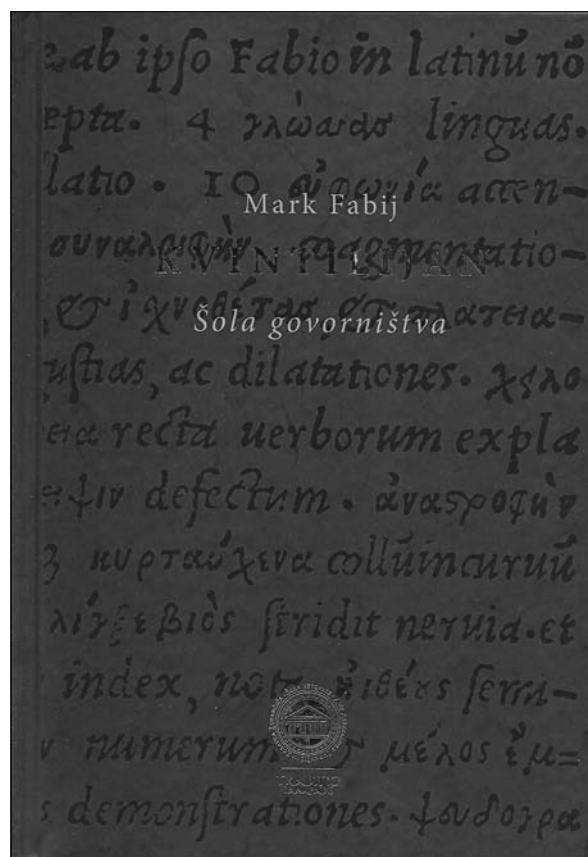
Marcus Fabius Quintilianus: *Šola govorništva* (*Institutionis oratoriae libri duodecim*). (Prevedel Matjaž Babič). Ljubljana: Šola retorike Zupančič & Zupančič, 2015. 1027 strani.

Leta 2015 smo končno dobili celotno *Šolo govorništva* v slovenskem jeziku, torej vseh 12 knjig na približno straneh. Čeprav današnja družba klasični izobrazbi in s tem antičnemu idealu retorike ni pretirano naklonjena, pa bo morda marsikoga mogoče prepričati v nasprotno prav s pomočjo novega prevoda Kvintilijanovih navodil za vzgojo otrok ter priporočil za poznejšo govorniško izobrazbo.

O tem naj nas prepriča sama vsebina, ki jo bomo tukaj v grobem navedli. Bralca oz. uporabnika morda na začetku nekoliko zmedejo strani kazala, saj iz njih ni popolnoma razvidno, kateri pasusi sodijo v katero knjigo izvirnika. Drugačna delitev, kot jo je naredil avtor Kvintilijan sam (samo v kazalu), se ne zdi smiselna, sploh glede na to, da je samo besedilo v knjigi dejansko razvrščeno tako kot v originalu.

Prvo knjigo najdemo pod »podnaslovom«: Priprava na izobraževanje, saj se je Kvintilijan na prvih straneh posvetil temam, ki jih še ne moremo dati v sklop sistema izobraževanja. Otrok se naj že sreča s črkami, zlogi in besedami ter pisanjem le-teh. Bralca avtor sooči s temami, ki so tudi danes (skoraj 2000 let po nastanku) več kot aktualne: pouk doma ali v šoli, kako odkriti nadarjene učence ter kako jih obravnavati, kaj narediti s telesnim kaznovanjem, ki ga Kvintilijan odsvetuje. Že kar kmalu vpelje učitelja slovnice, t. i. gramatika (*grammaticus*), pri katerem se učenec seznani z branjem besedil, pa tudi prvimi (pred)govorniškimi vajami. V dokaj ranem otroštvu je na predmetnik potrebno dodati tudi logiko, glasbo ter geometrijo in druge učitelje: igralce in telovadce.

Drugo knjigo bi lahko naslovili kar z Začetki, pri čemer gre za uvodne ure, ki jih učenec preživi pri učitelju govorništva (*rhetor*). Prva dilema, s ka-

tero se srečamo, je za to primerna starost, torej kdaj dečke sploh poslati k učiteljem govorništva. Najboljše učitelje je potrebno dodeliti prav začetnikom, različno stare učence pa je treba poučevati ločeno. Učenci naj nadaljujejo s predvajami na višjem nivoju; seznanijo se naj s pripovedjo, izpodbijanjem in pritrdjevanjem, s pohvalo in grajo, tezo in tudi že s kritiko zakonov. Retor naj z učenci bere govore in zgodovinopisje, s tem da se naj izogibajo preveč arhaičnim ter preveč modernim (sodobnim) avtorjem. V nadaljevanju sledijo uvodna pojasnila v zvezi z retoriko. Ali je retorično izobraževanje sploh potrebno? Ali se naj raje zanašamo le na naravno nadarjenost nekaterih posameznikov? Avtor se posveti retoriki in pomenu same besede, želi pa tudi najti njeno najboljšo definicijo: »znanje dobrega govorjenja«. Tudi danes bi si morali natančno prebrati razdelek o tem, če je retorika sploh koristna oz. v čem se njena koristnost/uporabnost dejansko vidi. Kvintilijan gre še naprej, pravzaprav kar z znanstvenim pristopom, sprašuje se, če je retorika dejansko stroka, če je, kaj je njena snov (torej predmet preučevanja) in kaj je njeno orodje (metodologija). Zaključí z ugotovitvijo, da naravna nadarjenost brez izobrazbe ni dovolj.

Začetek tretje knjige je posvečen zgodovini obravnavane vede ter njeni delitvi. Kvintilijan predstavi pisce govorniških priročnikov ter se ustavi ob izvoru retorike v povezavi s človeško naravo. Retoriko razdeli na pet delov: odkrivanje snovi (*inventio*), razporeditev, ubeseditiv, pomnjenje in nastop. Naslednja delitev, ki nam je predstavljena, je delitev retoričnih zvrsti: sodna, svetovalna in slavlilna zvrst. Kvintilijan »deli« še naprej: naravni dar, stroka in vaja; ter poudari več poslanstev retorike: informirati, motivirati, zabavati ...

Zgoraj opisano bi lahko razumeli kot uvod v jedro (retorične) razprave, s katero avtor začne na tem mestu, loti se namreč odkrivanja snovi (*inventio*) in znotraj tega natančno razdela posamezne zvrsti retorike, torej slavlilno, svetovalno in sodno, pri kateri predstavi osnovno strukturo tovrstnega govora: uvodno besedo, pripovedovanje, dokazovanje, izpodbijanje ter zaključno besedo. S sodno zvrstjo se je Kvintilijan v nadaljevanju ukvarjal še podrobneje: najprej kako določiti vprašanje, utemeljitev, predmet razsodbe in vsebino (*quaestio*, *ratio*, *indicatio*, *continens*). V naslednjih dveh knjigah (četrta in peta) se natančneje posveti sodnemu govoru, ki ga razdeli na uvod, pripoved, ekskurz, napoved dokaznega cilja in razčlenitev. Nekoliko več pozornosti posveti samemu dokazovanju in izpodbijanju ter zunanjim in notranjim dokazom. Ustavi pa se tudi ob javnemu mnenju, prisegah, pričah, notranjih argumentih itd.

Šesto knjigo Kvintilijan začne s petim delom sodnega govora – zaključkom (»sklepni nagovor«) – torej na kak način ga pripraviti, da bo izkoristek oziroma učinek čim boljši. Na tem mestu avtor opozori na problematiko ponavljanja, do katerega v zaključku pogosto prihaja, saj želijo govorniki še enkrat spomniti na že prej povedano, da bi poudarili bistvo. V okvir zaključnega nagovora uvrsti razpravo o čustvih, ki jo uvede s smrtjo lastne žene in dveh sinov, kako vzbuditi in pomiriti čustva ter na ta način vplivati na poslušalstvo. V ta kontekst postavi še dve pomembni načeli, namreč tisto o pravilni presoji ter drugo o preudarnosti; pomenljivo je, kako zaključí to poglavje: »Dovolj bo, če povem, da nič – ne le v govorništvu, ampak v življenju nasploh – ni mogoče brez preudarka. Brez njega je zaman tudi pouk ostalih strok, saj zaleže preudarnost brez šolskega znanja več kakor

šolsko znanje brez preudarnosti. Ista odlika nam tudi omogoča, da govor prilagodimo kraju, času in osebam.«

Naslednja, sedma knjiga je natančneje posvečena razporeditvi snovi: kako jo razporediti pri izhodišču ugotavljanja, kako pri izhodišču opredeljevanja, pri izhodišču kakovosti, pri izhodišču zakonitosti, pri nasprotujočih si zakonih, pri izhodišču sklepanja, pri nejasnem besedilu zakona itd.

V osmi knjigi se Kvintilijan sicer ukvarja z ubeseditvijo v najširšem pomenu besede, a pred tem nas čaka še en postanek. Prav genialno se namreč zdi, da se je na dobri polovici svojega dela – torej po približno 550 straneh – odločil, da na kratko povzame vsebino do takrat povedanega. Na dveh straneh lahko v štirinajstih točkah obnovimo bistvo tistega, kar smo prebrali od druge do sedme knjige (str. 548–549). Končno potem res nadaljuje z ubeseditvijo, njenim pomenom ter sploh s pravilnim latinskim izražanjem (*elocutio*). Pri tem poudari jasnost izražanja, in razlaga, zakaj prihaja do nejasnosti, ob čemer navaja tudi konkretne primere. Posveti se še okrasju v besedišču in s tem v zvezi tudi besednim figuram: stopnjevanje, sentence (modra rekla), tropi, metafore, sinekdohe, metonimije, antonomazije, onomatopoiije, epiteton, alegorija, hiperbaton in druge. Vsako ponazori s konkretnimi primeri, da jo je mogoče sploh prepoznati, razumeti in končno tudi uporabiti. Deveta knjiga je vsebinsko nadaljevanje predhodne, saj se še naprej ukvarjamo s figurami in tropi ter z razliko med njimi. V podkrepitve svojega stališča tu uporabi najvišjo avtoriteto rimskega govorništva, Cicerona, in navede odlomek iz tretje knjige O govorniku ter razlago iz dela Govornik. Nadaljuje z miselnimi figurami, retoričnimi vprašanji, razlaga, kako spodbuditi dvom, s katerimi figurami stopnjevatí čustva ... Nato preide na besedne figure: sprememba spola, števila, glagolske oblike, časa ter se še natančneje posveti retoričnim figuram; tistim, ki nastanejo z dodajanjem, kakor tudi tistim, ki nastanejo z odzemanjem; tistim, ki so osnovane na zvoku, in nekaterim drugim. Predstavi nam prozni ritem in besedni red; pove, zakaj se je potrebno celotnim verzom v govorih izogibati, a se kljub temu ukvarja z raznimi stopicami.

Deseta knjiga Šole govorništva je bila pravzaprav že skozi vso zgodovino deležna posebne obravnave in pozornosti. V njej namreč avtor poda subjektivno oceno tega, katere avtorje naj bere bodoči govornik, pa naj gre za grško ali rimsko književnost različnih literarnih zvrsti in književnih vrst. Na grški strani tako priporoča Homerja, Pindarja, Aristofana, Menandra, Sofokleja, Evripida, Herodota in Tukidida, Platona in Aristotela, na rimski pa Vergilija, Horacija, Salustija, Livija, Cicerona in Cezarja. Posebej izpostavi satiro, kjer ne samo, da se rimska književnost lahko meri z grško, kakor na področju drugih literarnih zvrsti, ampak je zmagavna v tej zvrsti dejansko rimska, saj pravi: »*Satura quidem tota nostra est*« (Institutio oratoria, X, 1, 93). Omenja še številne druge pisce, tako na eni kot na drugi strani, a se jih v glavnem le dotakne s pronicljivo oceno o izstopajoči kvaliteti ali o kakšni v nebo vpijoči negativni lastnosti. V ilustracijo naj navedem oceno Ovidija, s katero se v glavnem moramo strinjati: »Ovidij je razposajen celo v zgodbah o junakih in je preveč zaljubljen v svojo naravno nadarjenost, kljub temu pa si v določenih delih zasluži pohvalo.« (str. 745) Kvintilijan je z vsebino predstavljene knjige gotovo vplival na vrednotenje antičnih avtorjev skozi zgodovino vse do današnjih dni. V isti knjigi razmišlja naprej o posnemanju teh avtorjev, o slogovnih vajah, o vajah v pisanju, o miselni pripravi na govorni nastop ter končno o improvizaciji, ki jo uvede z besedami: »Največji dobiček in najlepše plačilo za dolgotrajne napore pa je sposobnost govoriti brez priprave.« (str. 778). Ob zaključku desete knjige se avtor že spogleduje s samim nastopanjem, ki se mu natančneje posveti v naslednji knjigi.

Enajsto knjigo uvede z razmišljanjem o primerenem slogu, kakšen način govora, kakšno okrasje je v določeni situaciji primerno, oz. kaj v določenih okoliščinah nikakor ne pride v poštev. Pri tem morda podčrtamo pravilo, ki ga je izpostavil tudi sam avtor: »... docela ustrezno govori šele tisti, ki se ne zaveda samo, kaj mu koristi, ampak tudi, kaj se spodobi ...« (str. 790). Kvintilijan strogo odsvetuje samohvalo, bahanje vidi kot veliko napako, sploh če se postavljamo z govorniški sposobnostmi. Pri tem opozori celo na Cicerona, ki je v določenem oziru to dejansko počel, se namreč postavljaj, a v glavnem s svojimi državnimi dejanji in ne z govorniško superiornostjo (str. 793). Enajsta knjiga se

nadaljuje s sposobnostjo pomnjenja in kako jo utrditi, saj je za sam nastop spomin izrednega pomena. Še vedno bodo najbrž za vse sila zanimivi praktični napotki za lažje memoriranje, za katere se zdi, da smo jih včeraj slišali pri pedagogiki, psihologiji, v kakšni izobraževalni oddaji ali so o njih razpravljali na roditeljskem sestanku ali razredni uri. Morda smo danes malo pozabili na resnico, ki so ji sledili dolga stoletja: »Veliko se uči na pamet, veliko si pripravi v glavi. ... za spomin velja bolj kot za kar koli drugega, da raste, če skrbiš zanj, in da propade, če ga zanemarjaš.« (str. 818) Zelo konkretna, praktično tehnična navodila in priporočila sledijo v nadaljevanju, ko se Kvintilijan posveti nastopu: mimiki, gestiki, glasu in kako ga uporabljati. Še posebej pa pritegne podnaslov: štiri značilnosti dobrega nastopa, ki jih lahko strnemo v naslednjo misel: »Govor mora biti brez jezikovnih napak, jasen, okrašen in primeren; izgovarjava pa tekoča, jasna, prijetna in uglajena (brez podeželskega ali tujega prizvoka)« (str. 826–834). Na straneh, ki sledijo, se zdi, da avtor kar malo pretirava, saj se ukvarja z na prvi pogled prav obskurnimi zadevami: kretnjami, glavo, obrazom, celo z vratom in rameni, pa rokami in nenazadnje celo z nogami. A tudi tu se skriva argument, da Kvintilijan res poskrbi za celostno podobo dostojnega govornika (tudi omikanega človeka). Zanemariti ne gre besed, ki jih nameni obleki; te prav kličejo po tem, da bi jih prestavili v današnji čas. Ta knjiga se zaključí s predstavitvijo ciljev nastopa: pridobiti naklonjenost, prepričati in ganiti, s katerimi pa je neločljivo povezan še četrti: ob vsem tem zabavati.

Preostala je samo še zadnja, dvanajsta knjiga Šole govorništva, ki je neločljivo povezana z moralo, občutkom za prav in dobro ter z moralnimi dilemami. Tukaj srečamo znamenito misel, da je samo dober človek lahko pravi govornik. In tak človek, tak govornik se prej ali slej znajde v dilemi, ko je potrebno braniti krivega posameznika. Govornika, ki po definiciji je (oz. mora biti) dober človek, poveže z vrlino, govorništvo samo pa s filozofijo, a se je potrebno odločiti, katera filozofska smer je najbolj koristna. Govornik, če želi biti popoln, mora dobro poznati pravo, običaje in navade, razne verske zadeve, mora biti pa tudi dober poznavalec zgodovine, spisov in ustnih pripovedi, da bo vedno imel na razpolago obilo zgledov. Dotakne se še osebnostnih lastnosti dobrega govornika, priporoča starost, pri

kateri je primerno začeti z nastopanjem pred sodišči, razmišlja o dobri pripravi na sodno obravnavo in se še enkrat ustavi ob nastopu samem, kakšen naj bo, česa si govornik naj ne dovoli in kaj mora upoštevati. Ko se približujemo zadnjim stranem zajetnega dela, se lahko poučimo še o slogovnih zvrsteh in razvoju govorništva, o antiških in azijskih govornikih, o problematiki njegovega časa, ki na retoriko ni več gledalo enako kot stoletje ali dve nazaj. Kvintilijanova sklepna misel smiselno zaozkroži retoriko kot krono antičnega izobraževanja. Njegovo delo, pravi, naj sicer koristi, naj pa bo tudi v spodbudo, da dobimo tako dobre (odlične, morda popolne) govornike, kakor tudi z moralnega vidika čim boljše ljudi. (925–929)

Poleg predstavljene vsebine si nekaj besed za služi tudi prevod sam. Prevajalec Matjaž Babič je vsekakor opravil izjemno delo, saj smo končno dobili prevod, ki še vedno posega na področja številnih ved: pedagogika, psihologija, didaktika, retorika, filozofija in etika. Njihovi predstavniki se bodo tako lažje in brez izgovorov obračali k avtoriteti antičnega sveta, ki je pa še vedno, morda celo vedno bolj aktualen. Kvintilijan torej naj ne bo samo lektira študentov latinščine, pač pa študijska literatura oz. pripomoček za številne druge (prej navedene) vede. Ne samo zaradi zimzelenih nasvetov in napotkov za govornika, temveč zaradi svoje moralne komponente je vreden globlje pozornosti. Prevod je več kot korekten in natančen, besedilo lepo teče in kljub skoraj dvatisočletni distanci, je prevajalcu uspelo ohraniti na eni strani družbeni duh 1. stoletja rimskega cesarstva in ga združiti s sodobnostjo tretjega tisočletja. Izvirnik je ostal

neokrnjen, prevod pa še bolj privlačen in v koraku s časom. Ob prevodu Kvintilijanove Šole govorništva morajo obnemeti vsi tisti, ki trdijo, da antika in z njo antična misel nista več zanimivi. Gre namreč za delo, ki bo vedno aktualno; dokler bodo obstajali učitelji, profesorji, odvetniki, sodniki, politiki, duhovniki, razne medijske osebe in številni drugi, ki se na svoji poklicni poti bolj ali manj pogosto srečujemo z javnim nastopanjem, bo to delo deziderat. Če zaključim: kakor navdušuje vsebina izvirnika prav takšen je tudi prevod sam, torej navdušujoč in privlačen. Novega »Kvintilijana« v slovenščini je tako mogoče brati skoraj kot roman, torej stran za stranjo, od prve do zadnje; še več pa bo najbrž takšnih bralcev, ki bodo postali redni in zvesti uporabniki Šole govorništva, ki bo vedno nekje blizu, na dosegu roke.

Zaradi obsega dela bi bilo iz pragmatičnih razlogov najbrž precej nerazumno pričakovati dvojezično izdajo, torej latinsko in slovensko besedilo, ki tečeta vzporedno, saj je že ta (samo slovenska) finančno gledano za slovenski trg velik zalogaj. In ta, samo slovenska izdaja, ima več kot tisoč strani. Morda bi bilo za razmisliti o t.i. šolski, torej dvojezični, izdaji Šole govorništva, vsaj katere od dvanajstih knjig. Sicer je res, da danes ni težko pridobiti latinskih izvirnih besedil (npr. na svetovnem spletu), so pa še vedno najbolj cenjene dvojezične izdaje (tako za študente kakor tudi za druge uporabnike). Tudi na ta način se pripomore k širjenju zavesti o pomenu učenja latinščine in klasične izobrazbe (z osnovami retorike) sploh.

Julijana Visočnik